

így diktálják. Az írásbeli vizsgálatban meg van adva a mód a nagyrészt a jezsuitáktól átvett tanárság képességének megbíráására. A császár (auguszthus 3-án) természetesen egészen Kaunitz javaslata értelmében döntött.

MARZALI HENRIK.

A LATIN NYELV NEMZETI HIVATÁSA.

Nem szeretem a paradoxonokat, e sorok élére mégis így ellenmondó állítást tettem czímül, de a kik a magyar nyelv fejlődését, a magyar művelődés irányát behatóbb figyelemmel kísérték egy hosszú múlton át és éles szemmel vizsgálják a jelenben, nem fognak oly nagy ellentmondást találni «latin nyelv» és «nemzeti hivatás» között, egyszersmind nem fognak azzal vádolni, hogy ezt a hatásra számító kifejezést csak most és csak azért rántom elő, mert az egységes középiskola a latin nyelvnek évtizedek óta hiába ostromolt várát fenyegeti; nem is azért teszem, hisz az eddigi enquete-tárgyalások jóformán teljesen eloszlatták aggodalmamat.

Veszedelemtől tartok ugyan, azonban számos balfelfogás a közvéleményben és még több káros tünet a magyar nyelvben és irodalomban, ezek készítenek arra, hogy a latin nyelvnek régi tekintélyét e nyelvnek nemzeti hivatásával, magyar szempontból szükséges voltával próbáljam helyreállítani.

A latin nyelv ellen az elfogultságot a réaliskolák keltették föl legelőször, de *Frary*-nak hivatalosan is pártolt nézetei növelték nagyra a magyar közönségben. — Mióta *Frary* könyve miniszteri pártfogással megjelent, divat lett a latin nyelv ellen kifakadni, untalan emlegetni, hogy holt nyelv, hogy mi gyakorlati értéke sincs; egyszersmind sürgetni a latin nyelv óráinak leszállítását, a középiskola alsó osztályaiból való kiküszöbölését.

Az a laikus közönség és kivált azok a tanügyi férfiak, a kik a latin nyelv elleni hadjáratot megindították, épen nem gondolták meg, hogy mit művelnek. Nem gondolták meg, hogy hálátlanságon kívül még a könnyelműség hibájába is beleesnek, midőn vakmerő kézzel el akarják püsztitani azon hidat, mely a magyar művelődésnek nyolczszázados korszakával kapcsolja össze újabb culturánkat. Nem hivatkozom én itt a latin nyelvnek klasszikus voltára, nem a világirodalomnak örök mintáku szolgált költői és prózai termékeire, nem a latin grammatikának észfejlesztő hatására, de azt igen is hangoztatnom kell, hogy a magyar nyelv fejlődése a latin nyelv beható ismerete nélkül érthetetlen, hogy a század közepéig élt legtöbb prózáirónk és költőnk a latin irodalom tanulmánya nélkül meg nem becsülhető, sőt alig is élvezhető, hogy a magyar egyházi és jogi irodalom nagy része elátkozott kincscsé válik, mihelyt eldob-

juk magunktól a latin nyelvnek varázsvesszejét. — Csak az folytasson tehát támadó harcot a latin ellen, a ki nem tartja szükségesnek, hogy a művelt magyar ember tudatosan bírja és használja a magyar nyelvet, a ki azt kívánja, hogy a művelt magyar ember mondjon le Balassa, Zrínyi, Gyöngyösi, Berzsenyi, Kölcsey, sőt Czuczor és Vörösmarty teljes megértéséről és részletekbe ható élvezetéről. — Mert nevetséges dolog azt hinni, hogy Zrínyi Vergilius, Gyöngyösi Ovidius, Berzsenyi Horatius nélkül egész mélyében érthető és élvezhető volna, sőt ha diadalra jutnak a latin nyelv ostromlói, a legnépszerűbb magyar prózairó műveihez, Jókai regényeihez is vaskos kommentárokat kell csatolni csakhamar, hogy az olvasók minduntalan fenn ne akadjanak az ő számos latin szaván, a táblabíró-világból vett számtalan latin idézetén és adomáján.

Eddigelé is már nagyon sűrűn fölhangzik a panasza, hogy a mai közönség — bizonyára leginkább a reáliskola növendékei — nem kedveli a régibb magyar költészet termékeit, továbbá, hogy az újabb írói és költői nemzedék minden tartozó kegyeletről megfélelkezve, megszakítja a régi magyar nyelvvel és irodalommal a kapcsolatot. Ez írói nemzedék nem Pázmány erős prózáján, Faludi és Mikes tiszta magyarságán képezi stílusát, hanem a szókincs megszerzésére, nyelvbeli ügyesség elsajátítására elégnek tartja néhány modern, részint eredeti, részint idegenből fordított regénynek az elolvasását, lelki világát, szellemét sem a régibb magyar írók s költők érzéseivel és gondolataival gazdagítja, hanem kész írónak vallja magát, mihelyt valamely külföldi «izmust» több-kevesebb sikerrel megtanult utánózni. — A kik e kóros jelenségnek mélyebben keresik az okát, azok aligha fogják eltagadhatni, hogy a latin nyelvben és irodalomban való járatlanság nagyban segített a mai olvasóközönséget és újabb írói nemzedéket a régibb magyar nyelvtől és irodalomtól elidegeníteni. — Épen ezért, ha majd mindenütt, egész nyugaton megdőlt a latin nyelv uralma, *Magyarországnak utolsó-nak kell maradnia a latin nyelv tanításának gyöngítésében, nem is szólva megszüntetéséről.*

Azonban szívesen betenyugodnám a múlttal való kapcsolat szétszakításába, ha a magyar nyelv és irodalom jövő fejlődését már minden veszélytől biztosítva látnám. Ez az, a miben legkevésbé szabad bizakodnunk. Jól tudjuk, hogy a legműveltebb nemzetek sem érik be csupán a maguk nyelvével és hogy még az angol, a francia, a német iskolák sem lehetnek el az ifjúi elme fejlesztésének nagy munkájában az idegen nyelvek támogatása nélkül. — Nincs középiskola, mely a tanítás eszközei közé az anyanyelven kívül még legalább egy vagy két idegen, akár élő, akár holt nyelvet föl ne vett volna. Hogy micsoda lélektani okok és gyakorlati czélok juttattak oly fontos helyet az ifjuság nevelésében az idegen nyelveknek, azt — úgy gondolom — ezuttal fölösleges fejtegetnem, valamint azt sem kell behatóbban magyaráznom, hogy bármely nem-

zeti cultura miért szorúl rá idegen culturára és így idegen nyelvre is. De az idegen nyelv tanítása nem csekély veszélyekkel is jár. — Az idegen nyelv túlságos kultiválása könnyen megvesztegeti a nyelvérzékét, megzavarja a nyelvtisztaságot, sőt egész fejlődésében is megakaszthatja a nemzeti nyelvet. Csak a XVII. század német és a mult század magyar nyelvére hivatkozunk, a melyek közül az elsón a francia, a másodikon a latin nyelv vett annyira erőt, hogy szorongatásával majd megfojtotta, akár az élődi növény a tetőtől gyökerig beborított anyafát.

Ha a művelt nyugati nemzetek szükségét érzik az idegen nyelvnek, hogyan lehetne el nélküle a fejlődő magyar cultura és hogyan képzelhetnők el idegen nyelv nélkül a magyar középiskolát? Az is természetes, hogy a gyöngébb cultura és a még fejletlenebb nyelv — a minő a nyugatéhoz képest a magyar is — hamarább megérzi az idegen nyelv káros hatását. — Megérzi, megsínyli különösen akkor, ha az idegen nyelv egy hatalmas szomszéd nemzetnek magasra kifejlett élő nyelve, *mint a minő a német*, a mely annál nagyobb veszélyvel fenyeget, mert Magyarország jelentékeny részének is anyanyelve, mert egy első rendű állami intézménynek, a közös hadseregnek hivatalos nyelve, sőt alig néhány évtizeddel előbb az egész országban is hivatalos, az iskolák nagy részében tanítási nyelvül szolgált.

Ez a veszedelem nem falra festett rém, hanem a magyar tudománynak, a magyar művelődésnek és kivált a magyar nyelvnek súlyos baja, melyet irodalom-történetiróink és nyelvészeink régóta észrevettek, sőt a M. Nyelvőr már azt is rég bizonyítja, hogy a *magyar nyelvben nem tett annyi kárt, szóképzését, szófűzését, szórendjét annyira meg nem rongálta, legsajátosabb nyelvtani és mondattani szabályait annyira ki nem forgatta a latin nyelvnek nyolczszázados uralma, mint a mennyire tette mindezt a német nyelv azon rövid egy század alatt, a mióta iskoláinkban — részben a latin nyelv helyett — tért foglalt. mióta Kazinczyék révén a német költészet is mintául szolgált költészetünknek, mióta a magyar tudományosságunk majdnem kizárólag német tudós munkák lettek forrásává.*

Ha valaha komoly volt a veszedelem, melylyel a bécsi német udvar fenyegette a magyar nemzet alkotmányát, politikai szabadságát, nem kevésbé komoly napjainkban az a veszély, melylyel a német nyelv zavarja a magyar szellem és nyelv önálló fejlődését. S ha a XVI. és XVII. század viharai között a magyar nemzet a német udvar absolutistikus törekvései ellen Erdélyben, sőt még a «pogány» törökben is keresett oltalmat, akkor mai napság a magyar kulturára rásúlyosodó német nyelv ellen is csak úgy szükségünk van erős támasz után néznünk, legyen az bár a «holt» latin nyelv. S ha azoknak a veszes régi századoknak egyik legnagyobb embere, az egyaránt nagy író és nagy államférfú, a királyhoz, általában az

udvarhoz föltétlenül ragaszkodó, katolikus Pázmány parancsoló szükségnek tartotta a nemzeti, a protestáns Erdély fennállását, mert különben, mint ő fejezte ki magát *gallérunk alá pökne a német*, bizony a mai kor kulturpolitikusainak, a modern tudományokat bármily nagyrabecsülő, a német nyelvért bármennyire is buzgólkodó közoktatási vezérférfainknak is be kellene látniok, hogy a latin nyelv mellözhetetlen a magyar középiskolából, mert különben *nyakára hág a német nyelv a magyarnak*. — Szóval *Erdélynek a magyar politika terén teljesített nemzeti hivatása átváltozott a latin nyelvnek a magyar cultura terén teljesítendő nemzeti hivatásává*.

Erdemes volna a tüzetes fejtegetésre, hogy a latin nyelv általában mennyivel inkább beválik középiskolai disciplinának, mint a német nyelv, hogy a latin nyelv sok tekintetben mennyivel közelebb áll a magyar észjáráshoz, mint a német nyelv, hogy a latin nyelv hatása alatt keletkezett szók és szólások mennyivel inkább átmentek a magyar nyelvnek vérébe, mint a germanizmusok, sőt azt sem volna érdektelen bizonyítgatni, hogy a latin költészet remekeit utánzó magyar költők mennyivel értékesebb műveket hoztak létre, mint mikor német mintákat követtek, de mindez nagyon is messzire vinne. Szavaimból még talán azt olvashatnák ki, hogy én a német nyelv ellen akarok küzdeni, holott én a német nyelvnek a középiskolában nélkülözhetetlen voltáról mélyen meg vagyok győződve, csak hogy a tanításával járó veszélyeket is nagyon világosan látom.

E veszélyektől való félelem, a magyar nyelv és szellem szabad fejlődése miatti aggodalom bírtak rá, hogy most az egységes középiskola kérdésének alkalmából a latin nyelv nemzeti hivatását hangoztassam, mert a német nyelvnek hódító terjeszkedése, fojtó uralma ellen a latin nyelvben látom a leghathatósabb ótalmat; *épen azért, ha a latin nyelvet soha egyetlen nemzet iskolájában sem tanították volna, a magyar nemzetnek magának kellene az eddigi kulturájával való kapcsolat és további művelődésének idegen elnyomástól való biztosítása kedvéért az első lépést megtennie, hogy valamennyi középiskolájába bevigye a latin nyelvet, még pedig előbb, mint bármely más idegen nyelvet.*

KARDOS ALBERT.

TANÍTÓKÉPZÉSÜNKRŐL.

Hova-tovább egy esztendeje lesz, hogy a tanítóképző intézeti tanárok országos egyesületének választmánya albizottságokban és a plenumban a tanítóképző intézetek tantervének revisiójával foglalkozik. Hogy ez a tanterv nagyon is rászorúl a revisióra, azt fölös-